

DIVORȚUL DUPĂ LEGISLAȚIA CIVILĂ DIN SECOLUL AL IV-LEA ȘI CANOANELE SFÂNTULUI VASILE CEL MARE

Constantin Rus*

Abstract: *In this study we try to speak about the divorce both according to civil legislation of the fourth century and according to the holy canons of St. Basil the Great. This study is divided into two parts. The first part deals with the divorce and adultery according to the civil legislation of the fourth century. The second part deals with the same issues according to the canons of St. Basil the Great.*

Keywords: *adultery, divorce, canon law, roman law, byzantine law, civil law, canons of St. Basil the Great, repudium.*

Introducere

Cunoașterea precisă, chiar detaliată, a legislației romane despre divorț și adulter este esențială pentru a înțelege domeniul de aplicare a hotărârilor Bisericii și a gândirii Sfinților Părinți, din secolul al IV-lea, despre această temă. Dar mai mult decât orice altceva, ea se impune celui care vrea să cunoască doctrina și conduita Sfântului Vasile cel Mare. Este necesar să dăm, la începutul acestui studiu, o privire de ansamblu asupra acestei probleme după dreptul roman: acesta este obiectul *primei părți*. *Partea a doua* va dezvolta ansamblul prescripțiilor canonice ale Sfântului Vasile cel Mare privind separarea soților, cauzele care au autorizat-o, sancțiunile suportate, dar *în scopul foarte precis* de a ști dacă el recunoaște soților divorțați, cel puțin în unele cazuri, dreptul de a contracta o nouă căsătorie valabilă și aprobată de către Biserică. Aș dori, într-un cuvânt, să precizez natura adevărată a divorțului care acceptă separarea simplă sau separarea totală *cum solutione vinculi*.

* PhD Rev Professor, Faculty of Orthodox Teology „Ilarion Felea”, „Aurel Vlaicu” University, Arad, Romania.

Importanța acestui studiu nu a scăpat nimănui; ea a interesat exegetul, teologul, canonistul. Cei care au parcurs, chiar mai repede, scrisorile canonice ale Sfântului Vasile cel Mare au observat complexitatea problemelor pe care le reprezintă cu privire la divorț. Ele sunt cu atât mai grave cu cât aceste scrisori reproduc practica unei Biserici, aceea din Capadocia. De altfel, ele au fost admise mai târziu la numărul izvoarelor oficiale ale dreptului bisericesc din Răsărit. Prin ele canoniștii ortodocși au justificat mult timp practica Bisericilor lor, care a făcut din divorț un obicei atât de extins. Canoniștii Catolici înșiși au fost împărțiții la rândul lor și încă în zilele noastre nu există niciun acord între ei. Mi se pare, totuși, că acest acord este posibil în jurul *interpretării* pe care eu aș numi-o *canonică*, fondată chiar pe scopul scrierii în cauză și nu privește eliminarea sau absența pedepsei ca pe o aprobare, ci o vede ca pe o indulgență simplă de ordin practic.

Această interpretare este veche și cunoscută. La început, Palmieri¹ a semnalat-o în tratatul său excelent despre căsătorie, iar apoi și alți cercetători contemporani². Dar, dacă ea este incontestabilă în principiu, punerea sa în aplicare este complexă și, uneori, se ciocnește de dificultăți astfel încât au făcut să o abandoneze o serie de autori. Cei care o admit, de altfel, uneori slăbesc forța sprijinindu-se pe traduceri incerte sau nu o pun suficient în valoare, sau greșesc să facă din ea centrul întregii lor explicații. Prin urmare, nu va fi inutil să reluăm, pe această bază, studiul acestor canoane și să o dezvoltăm cu toată amploarea. Numai astfel, vom încerca să o dovedim, pentru a ne da seama de rigurozitatea textelor, fără a pune

¹ Palmieri, *De matrimonio christiano*, Rome, 1896, p. 159 și 169.

² Dintre cercetătorii moderni, care au tratat această problemă, amintim: Joseph Prader, *Il Matrimonio in Oriente e in Occidente*, Rome, Italy, Pontificio Istituto Orientale, 2003, în special, pp. 291-294; E. Molcuț, *Drept privat roman*, București, Universul Juridic, 2011; Mihai Vasile Jacotă, *Drept privat roman*, Iași, Chemarea, 1998; Teodor Sâmbrian, *Instituțiile de drept roman*, Sitech, Craiova, 2009; A. Di Pietro, „El divorcio en el derecho romano”, în *Anuario Argentino de Derecho Canonico*, 3 (1996), pp. 169-210; A. Di Pietro, „El Derecho Romano Cristiano”, în *Anuario Argentino de Derecho Canonico*, 9 (2002), pp. 117-140.

pe Sfântul Vasile cel Mare în contradicere nici cu el însuși, nici cu Sfinții Părinți din epoca lui. Nu ne vom lăuda că vom risipi tot întunericul pe care îl proiectează asupra operei atât de clare a Arhiepiscopului Cezareei unele dintre canoanele sale. Am dori, cel puțin, să o circumscriem cu metoda și s-o readucem la adevăratele sale proporții.

1. Divorțul după legislația civilă

Autorii care doresc să cunoască legislația civilă privind divorțul din epoca Sfinților Părinți, de obicei se mulțumesc să vorbească de Constantin cel Mare și citează legea sa din anul 331. Într-adevăr, ea este foarte importantă, dar nu este singura lege care a existat atunci; de asemenea, nu este chiar ea aceea care a avut cea mai mare influență asupra moralei creștine. Dacă dorim să ținem seama de situația de fapt de mai înainte în care se găsea Biserica atunci când a început să intervină în acest domeniu, trebuie să ne întoarcem până la împăratul Augustus și la celebre legi Juliene (*leges Juliae*).

G. Boissier³ a prezentat foarte fin prin ce combinații de circumstanțe împăratul Augustus a fost nevoit să legifereze despre căsătorie. La sfârșitul Republicii, autorizația, la Roma, era extremă și slăbirea moralei a devenit un adevărat flagel public. Preocupat de pericolele care au prevestit în fiecare zi imperiului o depopulare în creștere și grijuliu să menajeze Italia ca și celelalte provincii de arme atât pentru a lucra cât și pentru a lupta, el a hotărât, încă de când a venit la putere, să ofere o cale de atac împotriva acestui fapt. El a încercat în primul rând să influențeze opinia publică prin mijloace necinstite: poeții, istoricii, oratorii s-au transformat dintr-o dată, ca un slogan, în predicatori ai moralității, „dar ne-am dat seama curând că îndemnurile poeților nu erau suficiente pentru a da acestor efeminați gustul să doarmă pe ceva dur sau să conducă plugul. A trebuit să folosească metode mai eficiente și s-a încercat să forțeze pe

³ G. Boissier, *La Religion romaine d'Auguste aux Antonius*, t. I-er, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1874, pp. 82-85.

cei care nu au putut convinge”. Senatul și partea rămasă sănătoasă opiniei publice l-au presat pe Augustus să-i pedepsească sever. Cu toate acestea el a ezitat. El a refuzat, în anul 732, cenzura publică, care i-a dat puterea de a dezaproba, dar el a acceptat, trei ani mai târziu, direcția legilor și a obiceiurilor (*morum et legum regimen*), care i-au investit o putere mult mai mare, acea „de a pedepsi și de a sprijini noile reglementări”. Prin aceasta, împăratul s-a declarat gata să meargă mai departe. De fapt, în anul 736, probabil cu optsprezece ani înainte de Iisus Hristos, cea mai importantă dintre legile iuliene despre căsătorie a fost promulgată, adică *Lex Julia de adulteriis et pudicitia*.

G. Boissier⁴ a spus, nu fără răutate, după Dio Cassius, cum Augustus a fost nevoit, împotriva lui însuși, să transforme în legi de stat sfaturile intime pe care el însuși le dădea împărătesei Livia. Acest cod de morală fusese oarecum pregătit de legile *Lex Papia Poppoea*, *Lex Julia de maritandis ordinibus* și a fost urmat de altele la fel de importante, *Lex Julia de undo dotali*, *de tutela*, etc.

Nu putem să dăm aici, oricât de interesante ar putea părea, în special astăzi, detalii cu privire la administrarea savantă unde totul este calculat pentru a încuraja pe părinții familiei și de a le acorda beneficii proporționale cu numărul de copii, în timp ce familia necăsătorită și sterilă va deveni treptat victimă a fiscoi⁵. Dar trebuie să ne oprim asupra măsurilor luate pentru combaterea adulterului și reducerea divorțurilor. Aceste două subiecte depind unul de celălalt și se completează reciproc. Vom găsi atât în unul cât și în celălalt nenumărate informații utile pentru înțelegerea legislației bisericești.

Cele mai multe dintre măsurile luate împotriva adulterului au rămas în *Lex Julia de adulteriis coercendis* din *Digeste*⁶. Pentru cititorul care se va teme de o plimbare puțin aridă în *Corpus Juris*

⁴ G. Boissier, *La Religion romaine d'Auguste aux Antonius*, t. I, pp. 83-84.

⁵ F. De Champagny ne oferă câteva dispoziții în lucrarea sa, *Les Césars*, Paris, 1876, pp. 248-252.

⁶ *Digeste*, XLVIII, 5.

Civilis, vom da un scurt rezumat, în urma analizei excelente a lui G. Humbert, din *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*⁷.

Să reținem în primul rând definiția, care este fundamentală. Adulterul, *adulterium*, este, după această lege, „comportamentul femeii măritate de a trăi cu un alt bărbat decât soțul ei”. Prin urmare, este adulteră, *adultera*, orice femeie măritată care comite această crimă și complicele său, căsătorit sau nu, este *adulter*. Acest din urmă termen nu desemnează, în sine, soțul infidel vis-a-vis de soția lui (această infidelitate nu a fost condamnată de lege, iar femeia nu avea niciun drept de a controla comportamentul soțului său), ci omul care a provocat necazuri unui soț prin legături nepermise cu soția sa. Din aceasta a rezultat că soțul nu a fost afectat de aceste legi, dacă avea relații cu o persoană necăsătorită; nu a existat nicio „încălcare legală a credinței conjugale”. Augustus a menținut această noțiune tradițională. Cu toate acestea, el a luat o măsură pozitivă, tratând ca *adulter* orice complice care a cooperat la crimă prin sfat, ajutor sau adăpost date pentru a realiza acest delict.

El răstrânge dreptul vechi de răzbunare personală, dar nu-l poate suprima. Soțul și tatăl aveau dreptul să sacrifice imediat pe cei doi vinovați dacă i-ar fi surprins în flagrant. Cato cel Bătrân se laudă în această propoziție cu o energie cumplită: *in adulterio uxorem tuam si deprehendisses, sine iudicio impune necares* și adaugă cu o mândrie naivă: *illa te, si tu adulterarere, digito non auderet contingere, neque jus est*. După noua lege, tatăl își va păstra dreptul său în anumite condiții: el trebuia să-și păzească autoritatea părintească pe care o avea asupra fiicei sale atunci când îi prindea pe vinovați în flagrant delict în casa lui sau a soțului și în cele din urmă el îi ucidea pe cei doi împreună. Era omucidere dacă una din aceste condiții lipsea. Cât privește pe soț, el nu putea să-și ucidă soția nici complicele (în afară de cazul când acesta era de condiție inferioară); dar trebuia, dimpotrivă, să-și izgonească femeia și, sub amenințarea de a continua el însuși ca mijlocitor al corupției, s-o denunțe în trei

⁷ Daremberg-Saglio, „Adultère”, în *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*, t. I-er, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1874, pp. 85-87.

zile autorității. Răzbunarea personală va fi înlocuită din ce în ce mai mult prin acțiunea publică.

Dreptul de acuzare a rămas rezervat, timp de șaizeci de zile, soțului și tatălui femeii, dar, trecând această dată, în următoarele patru luni, orice om putea deveni acuzator și să denunțe, împreună sau succesiv, pe adulteră și pe complicele ei. Plângerea trebuia să fie scrisă (*inscriptio libelli accusatorii*) în funcție de anumite forme legale necesare sub sancțiunea pierderii procesului (*inscriptio in crimen*). În cele din urmă, era necesar ca acțiunea să fie introdusă în termen de șase luni pentru femeie și în cinci ani pentru complicele ei.

Pedeapsa legală a adulterului a fost relativ benignă, în comparație cu cea a vechilor romani. Femeia era condamnată la exil pe o insulă, sau, poate, în timpul lui Augustus, la acest fel de exil de un anumit tip care a fost *interdictio aquae et ignis*; ea abandona în casa soțului ei jumătate din zestrea ei și o treime din bunurile sale; ea nu mai putea contracta o căsătorie „legală”, adică legitimă, dar totuși îi era permis *concubinatus*; în cele din urmă, ea nu mai avea dreptul de a purta *stola* matroanelor, ci trebuia să îmbrace *toga* curtezanelor.

Adulterul era exilat într-o insulă diferită de cea a complicele lui confiscându-i-se jumătate din averea sa; unele sechestrate civile, incapacitatea de a fi martor, soldat, etc., completau pedeapsa sa.

Aceste prescripții referitoare la adulter nu au suferit decât modificări de mică importanță⁸ până în secolul al IV-lea.

Constantin cel Mare, sub influența ideilor creștine, mai mult decât din necesitate politică, a modificat în mai multe puncte aceste prescripții privind adulterul, în sensul unei mai mari rigori, cel puțin cât privește pedeapsa. Adulterul era condamnat la moarte prin sabie și la confiscarea averii. În ceea ce privește pe femeia vinovată, ea nu era pedepsită cu moartea decât în cazul în care complicele ei era propriul ei sclav; în afară de acest caz, exilul rămânea pedeapsa sa principală. Cu toate acestea, în scopul foarte lăudabil de a evita acuzațiile false, *nevolentibus temere liceat foedare connubia*, printr-o constituție din anul 326⁹. Constantin cel Mare și-a rezervat dreptul

⁸ *Codex Justinianus*, IX, 9: *Ad legem Juliam de adulteriis et stupro*.

⁹ *Codex Justinianus*, IX, 9, 29.

de a da în judecată doar rudele, pe tată, pe frate, pe unchi (din partea tatălui și a mamei), în afară de soț, care putea să se prezinte ca acuzator chiar la o simplă suspiciune.

Fiii lui Constantin cel Mare, Constant și Constanțiu, printr-o constituție din 29 august 329¹⁰, chiar au agravat pedeapsa pentru adulter, asimilând-o cu paricidele pe care le impunea sulpiciu, *culeus*: criminalul era aruncat în mare după ce era cusut într-un sac de piele cu un câine, o maimuță, un cocoș și o viperă. Renunț să dau sensul mistic al acestui ritual.

Dar pentru a restabili familia și a-i reda fecunditatea, nu era suficient de a ataca adulterul. A trebuit să-i dea mai multă stabilitate și să pună o frână abuzurilor de divorț. Augustus, de asemenea, s-a folosit de aceasta. Până la sfârșitul Republicii, toate căsătoriile puteau fi dizolvate, cele care au fost legitime (*justae nuptiae*) sau nelegitime (*injusta matrimonia*). Din cele trei feluri de căsătorii „legale” (*confarreatio, coemptio, usus*), numai prima, *confarreatio*, a fost indisolubilă, se crede, cel puțin dintr-un anumit motiv, probabil din cauza ceremoniei religioase care o însoțea și îi dădea un caracter sacru. Mai devreme, cu toate acestea, au fost admise excepții și consacrate chiar de legea celor Douăsprezece Table. De altfel, *confarreatio* s-a pierdut rapid și, odată cu ea, principiul indisolubilității legăturii conjugale: ea nu a mai fost reținută decât pentru preotul lui Jupiter, până în timpul lui Dioclețian. În afară de acest caz, înainte de epoca lui Augustus, orice căsătorie legitimă putea fi dizolvată. Cu atât mai mult căsătoriile nelegitime beneficiau de aceeași libertate. *Contubernium* (căsătoria sclavilor) era încă ignorată de lege: ea era dizolvată așa cum era contractată, fără ca ea să se amestece. Cât privește *concubinatus* (căsătoria care nu are legătură legală încheiată între persoanele libere), a fost, de asemenea, mult timp scosă în afara legii, tolerată de către aceasta, dar privată de orice sancțiune oficială. Chiar și atunci, cu Augustus, ea a dobândit un oarecare drept de cetățenie și aproape a devenit o uniune legală, deși de ordine inferioară, ea nu a fost în mod evident mai stabilă decât *justae nuptiae*. Ele au fost, de fapt, una și celălaltă, atât de des

¹⁰ *Digeste*, XLVIII, 9, 9.

dizolvate și pentru astfel de motive Augustus și-a rezervat dreptul și datoria de a interveni.

Separarea se făcea în două moduri: prin consimțământul reciproc (*divortium ex communi consensu* sau *de bona gratia*); acesta a fost *divortium* propriu-zis sau *discidium*; - și prin voința unuia dintre soți notificată celuilalt de a desface căsătoria; acesta a fost *repudium*.

Cât privește divorțul prin consimțământul reciproc, împăratul nu îndrăznea sau nu dorea să aducă nici cea mai mică piedică. Romanii n-au văzut în căsătorie decât un contract și n-au înțeles că ea nu putea fi reziliabilă decât în același mod ca orice contract, prin acordul celor două părți. Constantin cel Mare se va abține de la orice interdicție împotriva acestei practici. Motta spune, este adevărat, contrariul¹¹, dar nu este clar pe ce text se bazează și trebuie să recunoaștem că această apărare a trebuit să fie de curând ridicată, dar nu știm când sau de cine. La începutul secolului al V-lea, vechiul obiceiul exista încă când Teodosie cel Tânăr¹² l-a suprimat, de altfel pentru puțin timp.

Numai *repudium*, demiterea unuia dintre soți de către celălalt, a fost obiectul primei reglementări de către legea Julia *de adulteriis* și de către legea Julia și Papia Poppaea. El nu a mai fost permis decât printr-o declarație verbală sau întocmirea unui înscris înaintea a șapte martori, având calitatea de cetățeni romani, susținută înaintea cenzorului, pe propria răspundere, că motivele pentru separare au fost reale.

În practică, a fost întotdeauna ușor pentru persoana în cauză, înainte de a merge la cenzor, de a se înțelege, împreună cu un grup de prieteni¹³, cu privire la motivele invocate, mai ales din moment ce nici un temei legal nu a fost stabilit în această privință. Celelalte condiții impuse de către Augustus sunt incerte. Pomponius și Ulpian vorbesc despre pedepsele prevăzute de lege împotriva aceluși soț din vina căruia divorțul a fost pronunțat, de exemplu, reținerea zestrei

¹¹ *De Jure div.*, p. 5.

¹² *Codex Justinianus*, V, 17, 8.

¹³ *Aulu-Gelle*, I, XVII, c. XXI.

femeii, etc. De fapt, aceste măsuri n-au pus nicio barieră de netrecut libertinajului, și se pare că repudiile nu au scăzut foarte mult din cauza lor. Inițial, deși femeia a fost sub puterea soțului, *in manu viri*, el singur avea dreptul de a se folosi de ea; mai târziu, odată cu diminuarea lui *manus*, femeia putea să repudieze la fel ca soțul, atunci când ea era *sui iuris*, apoi, prin extindere, chiar și cei care au fost *in manu mariti* în cele din urmă aveau sau li se îngăduiau să facă acest lucru¹⁴.

Eșecul încercării lui Augustus este semnalat de către toți autorii. Ca și înainte, mai mult decât oricând, s-a continuat să se divorțeze chiar și pentru motivele cele mai triviale. Câte riduri de pe frunte, câte pete pe dinti, au fost de ajuns; dacă cineva îl crede pe Juvenal:

Tres rugae subeant et se cutis arida laxet,

Fiant obscuri dentes, oculique minores:

*Collige sarcinulas, dicet libertus, et exi*¹⁵.

Mai mult decât atât, simplul fapt de a se denunța de foarte multe ori a servit ca un pretext:

Jam gravis es nobis et saepe emungeris; exi

*Ocyus et properat. Sicco venit altera naso*¹⁶.

Chiar și această parte a satirei, reiese din aceste trăsături ale lui Juvenal că soții s-au despărțit chiar și fără un motiv serios. A fost necesar ca răul să fie atât de profund pentru ca Seneca să poată scrie această sentință severă: „Există încă o femeie care roșește de divorț, atunci când vede ilustra și nobila familie care numără anii lor, nu prin consuli, ci prin soții care divorțează de căsătorie, care se căsătoresc pentru a divorța?”¹⁷ Trebuie să ne mirăm de aceasta? Marelui

¹⁴ Baudry, “Divorce”, în *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*, t. I, pp. 102-104.

¹⁵ Juvenal, *Sat. VI*, în Juvenal *The Sixteen Satires*, translated by Peter Green, London, Penguin Books, 1998, p. 81.

¹⁶ Juvenal, *Sat. VI*, în Juvenal *The Sixteen Satires*, translated by Peter Green, London, Penguin Books, p. 81.

¹⁷ Seneca, *De Beneficiis.*, III, 16, edited by John W. Basore, Tufts University Press, 2015, p. 145.

maestru al moralei în imperiu, Suetoniu, i s-au permis trei divorțuri¹⁸ și se pot menționa și cele ale succesorilor săi.

Dar legiuitorul singur nu avea dreptate. Legea era inadecvată. Defect său cel mai grav a fost de a nu determina cu precizie cazurile în care divorțul a fost permis și cele în care era pedepsit. Constantin cel Mare a înțeles aceasta și a pus ordine în acest caz prin constituția sa din anul 331. Dăm, aici, tot textul; el are o savoare aparte care nu se mai găsește în *Codurile* moderne:

„Hotărâm că femeia nu poate să respingă, după voia instinctelor sale perverse, pe soțul ei pentru primul pretext, pentru că este, de exemplu, băutor, jucător sau desfrânat (*muliercularius*) iar soții nu pot, în orice moment, să-și destituie pe soțiile lor. Femeia nu va putea să dea *repudium* decât pentru următoarele infracțiuni ale soțului, adică dacă el este criminal, otrăvitor, violator de morminte; dacă ea făcea dovada despre aceasta, ea va beneficia de toată zestrea lui, dar pentru o altă cauză decât pentru una dintre aceste trei infracțiuni care l-a repudiat, ea va trebui să lase în casa soțului până la ultimul ac al părului ei și, drept răsplată pentru că a îndrăznit aceasta, să fie deportată pe o insulă. Cât privește pe soții lor, ei nu vor putea să repudieze pe soțiile lor decât pentru una dintre cele trei infracțiuni; dacă ea este adulteră, otrăvitoare, mijlocitoare. În cazul în care unul dintre ei se întoarce nevinovat la aceste infracțiuni, el trebuia să-i restituie toată zestre sa și nu să se recăsătorească; în cazul în care făcea aceasta, prima femeie va avea dreptul să invadeze casa sa și să profite, pentru a răzbuna prejudiciul suferit, de toată zestrea rivalei sale”¹⁹, inclusiv, fără îndoială, de acele de păr!

Acest text este fără ocolișuri. Aici, cel puțin, nu pare ca legiuitorul să aibă preocuparea de a-și rezerva sieși orice cale de ieșire, uneori de ajutor. Motivele legale pentru divorț sunt reduse la cinci infracțiuni, aceea de otrăvire, valabilă pentru ambii soți, cele de omucidere și violator de morminte pentru soț, cele de adulteră și de mijlocitoare pentru femeie. Vom nota că infracțiunea de adulter nu este considerată decât din partea femeii. Ceea ce am spus mai sus explică destul de clar acest motiv. Chiar dacă soțul are relații ilicite

¹⁸ Suetoniu, în *Enciclopedia Britanică*, accesată la 21 ianuarie 2016.

¹⁹ *Codex Theodosianus*, III, 16, 1.

cu o altă femeie măritată, el este adulter în raport cu bărbatul complicelui lui, dar nu față de nevasta lui, pentru care el nu va fi decât un *muliercularius*, un desfrânat, iar acest lucru pare să fie privit ca o greșeală mică care, în orice caz, nu permite separarea. După cum am văzut, legea lui Constantin cel Mare rămâne în tradiția păgână. Creștinismul i-a inspirat mai multă severitate, dar n-a schimbat vechea concepție despre natura infrațiunii.

2. Divorțul după Epistolele canonice ale Sfântului Vasile cel Mare

2. 1. Divorțul după *Regulile Morale* ale Sfântului Vasile cel Mare

Nu se poate aborda cu succes studiul operei canonice a Sfântului Vasile cel Mare, fără a se cunoaște activitatea sa morală: dreptul canonic este, în unele dimensiuni, dependent de moralitate. Nu ar fi fără pericol de a se dori să se extragă toată gândirea Sfântului Vasile cel Mare din documentele care, prin însăși natura lor, prin destinația lor, prin numele lor, iau în considerare doar un aspect al adevărului, aspectul legal. Probabil doar prevederile canonice conțin, de asemenea, un element teologic pe care ele se bazează, dar nu-l pot obține, prin generalizări care nu conțin texte înguste, speciale prin natura lor, concluzii care le depășesc. Cel mai bun mod de a evita această capcană, în zona noastră de cercetare, este să se examineze mai întâi gândirea Sfântului Vasile cel Mare despre divorț, în alte lucrări care ne-au rămas de la el. Această muncă va fi destul de confortabilă. De fapt, nu există decât un singur pasaj în care Arhiepiscopul Cezareei abordează *ex professo* această problemă, în *Regulile Morale*, dar el o face în așa fel încât nu lasă nicio îndoială cu privire la conținutul gândirii sale.

Această lucrare este, în esența sa, o colecție de texte biblice, în primul rând din Sfintele Evanghelii sau Epistolele pauline. Acestea sunt grupate în capitole, precedate de un rezumat scurt. Capitolele sunt la rândul lor clasate în *reguli*, foarte inegale în lungime, în funcție de domeniu; regula 70 cuprinde 27 de capitole, în timp ce multe alte nu au decât unul. Opera întregă numără 80 de reguli. Prin urmare, toată lucrarea autorului constă în clasificarea pe

probleme a textelor selectate și mai ales în adăugarea la începutul capitolului a unei fraze mici, concisă și completă, care rezumă sensul și este de multe ori cel mai bun comentariu. Cazul celor două capitole ne interesează, primul și al doilea ale regulei 73, care se ocupă cu atribuțiile celor ce sunt căsătoriți²⁰.

Primul capitol poartă titlul: „Nu trebuie să se despartă bărbatul de femeie sau femeia de bărbat, decât numai pentru desfrânare sau dacă ar fi piedică spre pietate”²¹. Scopul capitolului este doar separarea soților. Textele ce-l compun sunt: două versete celebre din Evanghelia după Matei despre divorț:

„S-a zis iarăși: Că oricine va lăsa pe femeia sa, să-i dea carte de despărțire. Eu însă vă spun vouă: Că oricine va lăsa pe femeia sa, în afară de pricină de desfrânare, o face să săvârșească adulter, și cine va lua pe cea lăsată săvârșește adulter” (Matei 5, 31-32).

„Iar Eu zic vouă că oricine va lăsa pe femeia sa, în afară de pricină de desfrânare, și se va însura cu alta, săvârșește adulter; și cine s-a însurat cu cea lăsată săvârșește adulter” (Matei 19, 9).

Un scurt extras din Evanghelia după Luca referitor la renunțarea la familie cerută pentru ucenicii lui Hristos:

„Dacă vine cineva la Mine și nu urăște pe tatăl său și pe mamă și pe femeie și pe copiii și pe frați și pe surori, chiar și sufletul său însuși, nu poate să fie ucenicul Meu” (Luca 14, 26)

În sfârșit, două versete prin care Sfântul Apostol Pavel interzice soților să se despartă:

„Iar celor ce sunt căsătoriți, le poruncesc, nu eu, ci Domnul: Femeia să nu se despartă de bărbat! Iar dacă s-a despărțit, să rămână nemăritată, sau să se împace cu bărbatul său; tot așa, bărbatul să nu-și lase femeia” (I Corinteni 7, 10-11).

Scopul capitolului fiind separarea și determinarea cauzelor care permit acest lucru, se explică prin faptul că Sfântul Vasile cel

²⁰ Sfântul Vasile cel Mare, *Regulile Morale*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 18: *Sfântul Vasile cel Mare, Scrieri partea a II-a*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1989. A se vedea și Migne, P. G., XXXI, 849-850.

²¹ Sfântul Vasile cel Mare, *Regulile Morale*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 18: *Sfântul Vasile cel Mare, Scrieri partea a II-a*, regula 73, 1, p. 187.

Mare nu citează pasajele unde Sfântul Marcu și Sfântul Luca vorbesc despre divorț, ci unde, preocupați în principal de a interzice căsătoria a doua, ei nu semnaleză cazul unic în care Hristos permite separarea, adulterul; afirmația Sfântului Matei a fost de rigoare. Pentru un alt motiv de separare, pietatea, se referă cuvântul lui Iisus despre renunțare, dar, desigur, Sfântul Vasile cel Mare a avut, de asemenea, în vedere versetul 5 din capitolul VII din Epistola I către Corinteni: *Să nu vă lipsiți unul de altul decât cu bună învoială, pentru un timp, ca să vă îndeletniciți cu postul și cu rugăciunea*. Este aceasta un plan care a fost omis, așa cum este cunoscut suficient? Este aceasta o uitare? Sau că autorul, preocupat mai mult de a preciza natura separării permise și de a preveni că ea nu autorizează în nici un fel o nouă căsătorie, citează pasajul unde Sfântul Apostol Pavel, în numele Hristos, o interzice în mod formal? Este greu de spus. Se pare că, ultimul verset (v. 11), ar fi cel mai bun plasament pentru capitolul următor. În plus, se poate anticipa, ea nu își pierde valoarea sa.

Capitolul al II-lea este dedicat exclusiv căsătoriei a doua a soților separați. În timp ce în capitolul anterior, s-a menționat două cauze care permit separarea, aici se interzice o nouă căsătorie, fără nicio excepție. El este următorul: „Nu este îngăduit celui care și-a lăsat femeia lui să se căsătorească cu alta, nici celei lăsată de bărbat să se căsătorească cu altul”²². Acestea sunt aceleași cuvinte ale titlului de la capitolul al II-lea. Ele servesc drept explicație a acestui verset al Sfântului Matei, citat deja mai sus și reprodus aici: „Iar Eu zic vouă că oricine va lăsa pe femeia sa, *în afară de pricină de desfrânare*, și se va însura cu alta, săvârșește adulter; și cine s-a însurat cu cea lăsată săvârșește adulter” (Matei 19, 9). Acest text a fost citat în capitolul I, care se ocupă cu separarea soților, din cauza primei părți a versetului care o interzice, cu excepția cazurilor de desfrânare, adică de adulter: aceste ultime cuvinte au aici valoarea lor. Același text este citat în partea a doua a capitolul al II-lea: „Oricine se căsătorește cu o altă femeie (după ce a fost lăsată)

²² Sfântul Vasile cel Mare, *Regulile Morale...*, regula 73, 2, p. 187.

săvârșește adulter; și cel care se căsătorește cu o femeie lăsată săvârșește adulter”.

Dar un punct rămâne obscur și cere o explicație. Cuvintele *în afară de pricină de desfrânare* de la începutul versetului păstrează valoarea lor până la sfârșitul propoziției, așa încât ar trebui să înțelegem astfel: oricine se căsătorește cu o altă femeie, după ce a fost lăsată este adulter *cu excepția cazului în care a fost lăsată în caz de adulter*; și cine se căsătorește cu o femeie lăsată este adulter, în afară de cazul când a fost lăsată pentru adulter. Textul Sfântului Matei nu spune aceasta; ci presupune contrariul. Cu toate acestea, la rigoare, iar în cazul în care nimic altceva nu s-a opus, s-ar putea, cu puțină bunăvoință, să-l determinăm să spună. Oricum, iată punctul care se luminează, acela despre care Sfântul Vasile cel Mare trebuie să-și concentreze explicația sa în rezumatul scurt pe care îl plasează în fruntea capitolului. Dacă cuvintele *în afară de pricină de desfrânare* își păstrează valoarea pentru el, el trebuie să le scoată în evidență. Dar ce face? El le elimină complet din propoziția sa: nu este îngăduit celui care și-a lăsat femeia lui să se căsătorească cu alta, nici celei lăsată de bărbat să se căsătorească cu altul. Singura diferență semnificativă care există între explicație și text este de a explica eliminarea cuvintelor suspecte²³. Ce e mai elocvent să spunem că nu au nicio valoare aici? Și nu se poate presupune că ele sunt subînțelese. În primul rând, bunul simț nu poate accepta că un autor, în explicația unei propoziții obscure, a subînțeles exact cuvintele cele mai importante, mai ales când le-a pus în valoare, atunci când sensul era evident și nu a necesitat nicio lămurire, în primul capitol. Dar, din nou, în cazul în care cuvintele sunt subînțelese, al doilea capitol și-a pierdut rațiunea de a fi și ceea ce se spune a revenit în cadrul primului capitol, mai ales că textul citat în al doilea caz este reprodus din primul. Împărțirea în capitole separate nu poate fi explicată decât dacă cazurile sunt rezolvate într-un mod diferit: separarea soților este permisă în ambele cazuri; noua lor căsătorie este interzisă fără nicio excepție. Exegeza Sfântului Vasile

²³ *Ibidem.*

cel Mare este perfectă iar doctrina sa foarte fermă și precisă; căsătoria nu este permisă bărbatului divorțat de soția care trăiește.

2. 2. Divorțul după Epistolele canonice ale Sfântului Vasile cel Mare

Dintre numeroasele scrisori rămase de la Sfântul Vasile cel Mare către Amfilohie, episcop de Iconium, trei au primit, din antichitate, titlul de canonice. Acestea sunt: epistola 188²⁴, din anul 374, prima epistolă canonică; epistola 199²⁵, din anul 375, a doua epistolă canonică; și epistola 217²⁶, din anul 375, a treia epistolă canonică. Pentru canoniști, cele trei epistole canonice formează un tot, împărțit în 85 de canoane (16 în prima epistolă, 34 în a doua, iar 35 în a treia). Vom urma această metodă și ne vom mulțumi să menționăm numărul canonului (după colecția *Părinți și Scriitori Bisericești*)²⁷ fără să desemnăm Epistola. Un număr foarte mare din aceste canoane se referă la căsătorie și cele mai multe tratează direct divorțul, din punctul de vedere de care ne ocupăm. Acestea sunt mai ales canoanele 9, 21, 22, 35, 46, 48, 58, 59 și 77. Multe sunt clare prin ele însele; altele au nevoie de o explicație. Trebuie să le cităm pe toate pentru a ne face o idee exactă despre doctrina canonică a Sfântului Vasile cel Mare. Cu toate acestea, ordinea istorică nu este obligatorie. Aceasta nu va denatura sensul de a începe cu cele mai clare, pentru a face să beneficieze alții de informațiile pe care ele ni le furnizează. Cel mai important dintre toate și cel mai vechi, canonul

²⁴ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 188 către Amfilohiu despre canoane*, traducere, studiu introductiv, comentarii și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12: *Sfântul Vasile cel Mare. Scrieri, Partea a III-a, Despre Sfântul Duh. Corespondență (Epistole)*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1988, pp. 373-382. A se vedea și Migne, P. G., 32, 663 și urm.

²⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 199 către Amfilohiu despre canoane*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, pp. 400-409. A se vedea și Migne, P. G., 32, 715 și urm.

²⁶ *Ibidem*, pp. 443-450. A se vedea și Migne, P. G., 32, 794 și urm.

²⁷ A se vedea și colecția lui I. B. Pitra, *Juris ecclesiasticii graecorum historia et monumenta jussu Pii IX*, t. I, 1864, pp. 576-601 (în continuare, vom cita: *Juris*).

9, este și cel care oferă cele mai multe dificultăți. Nu-l vom aborda decât după ce vom studia, în introducere, distribuirea pedepselor, după canoanele 21, 22, 58, 59 și 77.

În Răsărit, în secolul al IV-lea, penitența canonică cuprindea patru grade pe care penitentul trebuia să le treacă înainte de a fi iertat și admis la comuniune. Aceste grade sunt: 1) *plângătorii* sau *tânguitorii* (*prosklaiontes*) care trebuiau să petreacă afară, la ușa Bisericii, unde-și plângeau păcatele și rugau pe cei care intrau în Biserică să se roage pentru ei, 2) *ascultătorii* (*akroomenoi*) care stăteau în pronaos, și aveau voie să asculte Sfânta Liturghie până la citirea Apostolului și a Evangheliei; 3) *îngenunchetorii* (*gonyklinontes*) sau cei ce se prosternează (*ypopiptontes*) care aveau voie să facă mătâanii împreună cu cei credincioși și să asculte Sfânta Liturghie până la Liturghia credincioșilor; 4) *cei care stau în picioare* (*synestontes*) și care puteau petrece în biserică pe toată durata Sfintei Liturghii, dar nu puteau participa la Sfintele Taine. Abia după aceea erau primiți din nou între creștini. Nu este loc să insistăm în detaliu cu privire la timpul petrecut în fiecare categorie. Ceea ce ne interesează este durata totală a pedepsei.

Canonul 58²⁸ fixează la cincisprezece ani pedeapsa pentru *adulter*. Canonul 59²⁹, care-i corespunde, impune șapte pentru *desfrânat*, în timp ce canonul 22³⁰ doar patru ani pentru aceeași infracțiune. Ne întrebăm de ce aceste diferențe în pedepse, patru ani și șapte ani pentru aceeași desfrânare. Explicația general acceptată din timpul lui Aristen, și care pare certă, este că Sfântul Vasile cel Mare recunoaște două tipuri de desfrânare: una, simplă, este păcatul comis de către persoanele necăsătorite; alta, gravă, este păcatul

²⁸ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 217 către Amfilohiu despre canoane...* p. 446: „Cel ce a săvârșit adulter va fi exclus vreme de 15 ani de la Sfintele Taine”; a se vedea și I. B. Pitra, *Juris.*, t. I, p. 596.

²⁹ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 217 către Amfilohiu despre canoane...*, p. 446: „Desfrânatul va fi lipsit vreme de 7 ani de împărtășania celor sfinte”; a se vedea și I. B. Pitra, *Juris.*, t. I, p. 596.

³⁰ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 199 către Amfilohiu despre canoane...*, p. 403: „ori pedeapsa pentru cei care desfrânează s-a hotărât să fie de patru ani”; a se vedea și I. B. Pitra, *Juris.*, t. I, p. 589.

soțului necredincios care are legături nepermise cu o persoană care nu s-a căsătorit. Acest din urmă caz este cel pe care moralisții moderni îl numesc adulter simplu. Pentru Sfântul Vasile cel Mare, acest păcat nu este clasificat în adulter, ci în desfrânare, care este o specie mult mai gravă. Și într-adevăr, iată cazul propus de canonul 77:

„Cel care-și lasă femeia cu care se unise în chip legiuit și care-și aduce apoi alta, se supune, după hotărârea Domnului, osândeii adulterului. Părinții noștri au lăsat niște canoane, prin care au hotărât ca cei vinovați să stea un an în rândul celor care se tânguiesc; doi ani între ascultători; și trei ani între cei care se prostern. În al șaptelea an să stea în picioare, împreună cu credincioșii și așa să se învrednicească de aducerea jertfei liturgice dacă se vor pocăi cu lacrimi”³¹.

Prin urmare, numai șapte ani de penitență canonică sunt impuși unui păcătos care este pedepsit mai puțin sever de către Sfinții Părinți decât de către Sfânta Evanghelie. Care este acest păcat? Este adulterul comis de unul care se recăsătorește după ce a părăsit fără motiv, adică în afara cazului de adulter, pe soția sa legitimă. Dacă ar fi vorba de bărbatul separat de femeie sa vinovată, textul nu ar spune: *cel care-și renunță (katalimpanon)*, ci *cel care trimite (apolytas)*, ca în Evanghelie, sau *apopempsas*, ca în canonul 21). Călugării de la Saint-Maur, care au editat operele Sfântului Vasile cel Mare³², găsesc, în favoarea acestui sens, un alt argument în termenii care desemnează pe femeie: „Cel care renunță la femeia de care este legat în mod legitim” (*ten nomimos auto synaphtheisav*). Dacă ar fi vorba de o femeie adulteră, ea nu ar fi numită legitimă, spun ei, deoarece Sfântul Vasile cel Mare îl obligă pe soț să se despartă de ea, ceea ce înseamnă că el nu o mai consideră ca legitimă după păcatul ei. Vom vedea mai târziu, explicând canonul 9, că această afirmație este exagerată și nefondată. Este clar, după cum au menționat călugării de la Saint-Maur³³, că soțul vinovat este obligat să-și reia pe soția lui

³¹ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 217 către Amfilohiu despre canoane...*, p. 448; a se vedea și I. B. Pitra, *Juris*, t. I, p. 599.

³² Migne, P. G., 32, 803, n. 29.

³³ I. B. Pitra, *Juris*, t. I, p. 588.

nevinovată și să trimită pe complicele său înainte de a-și începe pedeapsa. Și ar trebui să fie recunoscător; el este tratat cu indulgență: el a comis un adulter adevărat și nu este pedepsit ca și desfrânații, pentru care canonul 59 fixează pedeapsa la șapte ani. (Nu este loc să insistăm asupra unei mici divergențe în detaliu între cele două canoane în distribuția gradelor de penitență; cifra globală contează).

Canonul 21 prezintă un caz similar de pogorământ vis-a-vis de soțul vinovat:

„Dacă un bărbat viețuind împreună cu o femeie nu se mulțumește de viața de căsătorie, ci cade în desfrâu, noi îl socotim desfrânat și îi fixăm un timp mai îndelungat de pedepsire (decât unui simplu desfrânat); totuși nu avem un canon care să ne dea drept să-l punem sub acuzarea de adulter dacă păcatul lui a fost săvârșit cu o femeie liberă de căsătorie, pentru că, zice Scriptura, femeia adulteră odată „pângărită, pângărită va fi și nu se mai întoarce la soțul ei” (Ieremia 3, 1), iar „cel ce ține pe cea adulteră este nebun și necredincios” (Pilde 18, 23); dimpotrivă, cel ce a desfrânat cu ea nu va fi exclus de la împreună-viețuire cu soția lui. De aceea, femeia își va primi soțul, dacă acesta se lasă de desfrâu, iar bărbatul va trimite la casa ei pe cea care s-a pângărit. Nu-i ușor să descoperi temeiul acestei practici, dar obiceiul așa s-a încetățenit”³⁴.

Cazul semnalat aici nu este identic cu cel din canonul 77. Acolo, a fost vorba de bărbatul care își lasă soția sa pentru nici un motiv, pentru a se recăsători, iar aici soțul care, fără a fi separat de soția sa, trăiește în desfrâu cu alta. Atât de o parte ca și de alta, este adulter, după Evanghelie, și se impune pedeapsa pentru desfrânați. Cu toate acestea, timpul de pedepsire este mai îndelungat decât cel pentru un desfrânat simplu. Dar nu numai despre pedeapsă soțul infidel se bucură de un tratament preferențial, în virtutea în obiceiului sau a hotărârilor Părinților. Există, de asemenea un avantaj din punctul de vedere al separării. Hristos permite separarea (simplă) a soților în cazul de adulter (Matei 19, 9), dar nu o impune. Mai sever decât el, unele biserici vechi au făcut o obligație față de soțul

³⁴ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 199 către Amfilohiu, despre canoane...*, pp. 402-403. A se vedea și I. B. Pitra, *Juris*, t. I, p. 588.

nevinovat să divorțeze de soția lui necredincioasă, în timp ce soția nevinovată putea și chiar trebuia să țină soțul ei vinovat.

Exista, deci, o inegalitate evidentă, care nu era nici în epistolă și nici în spiritul legii evanghelice, dar pe care circumstanțele au explicat-o. Este necesar să se recunoască aici, fără îndoială, influența legii civile. Ea a acordat soțului o situație atât de avantajoasă încât Părinții, însărcinați să respecte legile evanghelice, au considerat prudent sau necesar să facă orice excepție în favoarea sa, în unele cazuri determinate. Așa se explică că pentru îndepărtarea femeii adultere de către soțul ei, îndepărtare permisă dar nu impusă de către Iisus Hristos, Biserica, temându-se să se ciocnească cu prejudecățile atât ale celor convertiți cât și ale păgânilor obișnuiți cu mai multă rigoare în legătură cu acest punct, a menținut un obicei care, în sine, nu este în contradicție cu cuvântul lui Hristos. Vom lăsa istoricilor grija de a adăuga la acest motiv al ordinei juridice și alte cauze care apelează la această prudență. Ei vor găsi multe cauze, mai ales în situația foarte delicată pe care a creat-o în Biserică, în secolul al IV-lea, intrarea în masă în sânul ei a păgânilor pe jumătate convertiți, care, după ce au primit botezul, nu și-au pierdut toate obiceiurile din trecut și trebuiau să nu se descurajeze de cerințele de mai sus ale forțelor lor. Doar treptat se putea lăsa să cadă pe acești umeri delicați toată greutatea crucii lui Hristos. Dacă femeia vinovată nu beneficia de aceleași îndulciri, fără îndoială ea a fost tot mai dispusă și mai supusă, sau mai degrabă pentru că moravurile epocii înțelegeau mai bine gravitatea greșelii sale și învoindu-se la aplicarea riguroasă a pedepsei stabilite.

Cu toate acestea, este important de menționat că indulgența Bisericii din Cezareea, după canoanele citate mai sus, nu acoperă decât *partea exterioară* a disciplinei, penitența sau separarea. Nimic nu dovedește că Sfântul Vasile cel Mare a autorizat și a recunoscut ca fiind valabilă căsătoria a doua a soților separați și, prin urmare, că a admis ruptura completă a legăturii căsătoriei din vina unuia dintre soți. Indulgența este toată rânduiala canonică și penitențială.

După aceste principii ar trebui să fie interpretat și canonul 9. El nu conține nimic mai mult și vom încerca să arătăm acest lucru.

Canonul 9. Iată textul integral. M-am gândit că ar trebui, pentru a orienta cititorul, să adăugăm împărțirea în paragrafe și câteva cuvinte între paranteze, ale căror motive sunt, sau evident, vor fi prezentate în timp util.

„Hotărârea Domnului că nu-i îngăduit nimănui să se despartă, afară doar în caz de desfrânare, se potrivește deopotrivă atât bărbaților cât și femeilor, dacă urmărim desfășurarea logică a ideii (*kata ten akolouthian tes ennoias*).

Dar obiceiul nu este așa; căci în privința femeilor (adultere) aflăm rigurozitate multă în tratament; Apostolul, de pildă, ne spune că „cel ce se lipește de o desfrânată este un singur trup cu ea” (I Corinteni 6, 16), iar Ieremia zice așa: „Dacă o femeie se duce la alt bărbat, ea nu se va mai întoarce la bărbatul ei, ci pângărită fiind, rămâne pângărită” (Ieremia 3, 1), și iarăși: „cel ce ține pe cea adulteră este nebun și necredincios” (Pilde 18, 23).

Pe de altă parte, obiceiul rânduiește ca, atât bărbații adulteri, cât și cei ce trăiesc în desfrâu, să se rețină de la femei, de aceea nu știi dacă poate fi numită adulteră femeia care tăiește cu un bărbat care a fost părăsit de soția lui, deoarece aici vina cade asupra celei ce și-a părăsit bărbatul, contează deci în primul rând pricina care a dus la desființarea căsătoriei. Căci dacă este bătută ori pentru că nu poate răbda bătăile, femeia trebuie să rabde mai vârtos decât să se despartă de soț. Nu trebuie să se țină seama nici de pierderea averilor, pe care ar invoca-o femeia. Chiar dacă soțul acela ar viețui în desfrâu, nu avem în privința aceasta, în obiceiul bisericesc, această observație (*paraterema*). Și nici n-a fost rânduit femeii să se despartă de un soț necredincios, ci să rămână cu el din cauză că nu știe care va fi sfârșitul. Căci „ce știi tu, femeie, dacă îți vei mântui bărbatul?” (I Corinteni 7, 16). (a). De aceea, femeia care și-a lăsat soțul și s-a dus la altul este adulteră, pe când cel părăsit este iertat (dacă se recăsătorește) și nici cea care trăiește cu unul ca acesta nu se osândește.

În schimb, dacă bărbatul este cel care, după ce și-a părăsit soția, s-a dus la alta, este el însuși adulter, pentru că o face și pe dânsa adulteră, dar și cea care viețuiește cu el e adulteră, pentru că a atras la ea un bărbat străin”³⁵.

a) „Femeia nu a primit ordin de a se separa de soțul său necredincios, ci de a rămâne cu el, din cauza incertitudinii rezultatului. Căci, știi tu, femeie, dacă îți vei mântui bărbatul?” Sfârșitul propoziției, astfel tradus n-are sens. El spune

În primul rând, este necesară o analiză a acestui canon.

Se observă mai întâi un fel de *introducere* pe care aş numi-o teologică unde se pune în principiu, după Evanghelie, egalitatea condiţiei soţilor din punct de vedere al separării. După acest preambul începe canonul propriu-zis, *expus disciplinar*. Acesta cuprinde trei părţi:

1. Interzicerea pentru soţ de a trăi cu soţia lui adulteră, dar obligaţia de a o îndepărta, după Sfânta Scriptură;

2. Obligaţia pentru femeie de a-şi păstra pe soţul ei adulter, chiar dacă acesta este brutal, risipitor sau desfrânat; nimic, în Sfânta Scriptură sau în practica Bisericii, nu autorizează această plecare, astfel încât femeia nevinovată, care va pleca şi se va recăsători va fi pedepsită ca adulteră, în timp ce soţul vinovat şi abandonat care se va recăsători nu va fi tratat ca adulter pentru ea;

3. Interzicerea soţului de a se recăsători, sub pedeapsa comiterii adulterului, dacă el se desparte de soţia sa.

Unii autori, Palmieri³⁶, Souran³⁷, printre alţii, înţeleg ultima propoziţie despre fiecare soţ, care se separă de soţia sa, nevinovată sau adulteră. Ei au găsit aici un argument uşor în favoarea menţinerii absolute a legăturii conjugale şi răspunsul la dificultăţile pe care propoziţiile anterioare le-au ridicat. Această explicaţie pare adevărată. Cu toate acestea, ea dă loc la unele obiecţii serioase pe

contrariul faţă de ceea ce a dorit să dovedească Sfântul Vasile cel Mare, sau el dă textului Epistolei către Corinteni un sens opus faţă de ceea ce dă Sfântul Apostol Pavel. Fără a recurge la un expedient prea convenabil a unei erori a copistului sau a unui rând uitat, putem să-i găsim un sens acceptabil, punând o separare după cuvântul *paramenein*, așa cum face Pitra, și repetând, înainte de partea a doua a propoziţiei, verbul primei propoziţii: *alla chorizesthai proseiachthe dia to adelon...* Acesta este sensul pe care l-am adoptat în traducerea mea. Mai mult decât atât, această propoziţie nu are decât un rol accesoriu în întregul canon.

³⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 188 către Amfilohiu, despre canoane*, în *Părinţi şi Scriitori Bisericeşti*, vol. 12, pp. 379-380. A se vedea și I. B. Pitra, *Juris*, t. I, p. 582.

³⁶ Palmieri, *De Matrim. Christ.*, Rome, 1897, p. 169.

³⁷ Souran, „Adultère”, în *Dictionnaire de théologie chatolique*.

care le ridică o parte din valoarea sa. Într-adevăr, atunci când este vorba despre o femeie adulteră, Sfântul Vasile cel Mare cere soțului, la începutul canonului, de a se despărți de ea; cum se poate să-i reproșeze, la sfârșitul aceluiași canon, acuzându-o „că se face adulteră”, adică se expune păcatului (*dioti poiei auten moicheuthenai*). *Auten* desemnează cu siguranță pe soția legitimă, pentru că acest cuvânt este opusul lui *he syvoikousa auto* care desemnează pe complicele ei. Mai mult decât atât, aceste cuvinte sunt împrumutate de la Sfântul Evanghelist Matei (5, 32), unde se referă cu siguranță la abandonarea femeii nevinovate, deoarece sensul propoziției este restrâns legat prin *parektos logou porneias*. Deși se zice, în tot canonul 9, că este problema adulterului; dar se răspunde: este problema de adulter, sau al soțului sau al femeii, dar nu pretutendeni despre adulterul femeii. Toată partea a doua, de exemplu, este dedicată în principal pentru a se expune ceea ce trebuie să facă femeia nevinovată în caz de adulter al soțului ei. Același lucru poate fi și în partea a treia. Aceste motive nu elimină toată probabilitatea interpretării care vede, în ultima propoziție, condamnarea noii căsătorii a soțului. Ea pare numai acceptabilă, dar trebuie dovedită. Textul nu este de ajuns. Cu atât mai mult, nu este suficient să se rezolve numeroasele probleme pe care le ridică canonul.

Prima noastră grijă trebuie să fie pentru determinarea naturii obiceiului, *synetheia*, în numele căruia vorbește Sfântul Vasile cel Mare. Mulți dintre autori au crezut că el a urmat aici legea civilă. Călugării de la Saint-Maur³⁸ au afirmat acest lucru; Pitra³⁹ l-a acceptat, de asemenea, și alții după el. *A priori*, acest lucru nu este imposibil. Dar este evident că o astfel de declarație trebuie să fie demonstrată și nu poate fi acceptată atât de ușor. Epistolele canonice nu sunt un comentariu civil al legilor imperiale, ci o expunere de reguli bisericești. Și dacă se pretinde brusc că ele părăsesc terenul care este al lor pentru a face o incursiune în teritoriul vecin, trebuie stabilit cu fermitate aceste moduri de a vedea lucrurile. Ortodocșii,

³⁸ Migne, P. G., 32, 674, n. 64.

³⁹ I. B. Pitra, *Juris*, t. I, p. 614, n. 11.

care confundă ușor legea civilă și legea religioasă, sunt înclinați să acorde Părinților din secolul al IV-lea obiceiurile care sunt dintr-o altă epocă. Unii catolici au recunoscut, în cazul prezent, că Sfântul Vasile cel Mare a abandonat punctul de vedere bisericesc, pentru că anumite cuvinte ale canonului le-ar părea că sună rău. Dar, și de o parte și de alta, aceste motive sunt insuficiente.

Nu cred că se poate dovedi că Sfântul Vasile cel Mare a urmat, aici, legea civilă. Totul arată, dimpotrivă, că este vorba despre un obicei al Bisericii, sau, cel puțin, al unei Bisericii particulare. Susținem acest punct de vedere din mai multe motive: 1) Nu există, în canon, nici cea mai mică mențiune despre legea civilă nici a unei autorități civile. Dimpotrivă, obiceiul este numit formal „bisericesc” (în mijlocul canonului). 2) Motivele prin care acesta este justificat nu sunt scoase din legi sau din constituțiile imperiale, ci din Sfânta Scriptură, Vechiul și Noul Testament, sau din Sfinții Părinți. 3) Conținutul, în ciuda unui număr de puncte de contact, conține diferențe semnificative, în special în ceea ce privește pe femeie, care nu este niciodată autorizată să se despartă, după Sfântul Vasile cel Mare, pe când legea civilă, Constituția din 331, de exemplu, îi recunoaște acest drept în mod oficial. 4) În aceeași scrisoare, canonul 4 stabilește pedeapsa pentru cei ce se căsătoresc a treia oară după un obicei care este, cu siguranță, bisericesc, autoritatea civilă nelegiferând niciodată pe această temă. Nu se poate admite că Sfântul Vasile cel Mare a desemnat rând pe rând prin același cuvânt, fără nici un avertisment, când un obicei civil, când un obicei bisericesc. La fel este desemnat pretutindeni. Eu nu pretind, de altfel, că nu există un rapoart de asemănare între cele două. Am spus doar că Sfântul Vasile cel Mare nu se referă direct la autoritatea unei legi civile, ci la aceea a unui obicei bisericesc, care a putut să sufere și a suferit influența celeilalte, am văzut numai de cânt în ce fel și în ce măsură.

La ce se referă acest obicei? Niciun dubiu cu privire la acest punct: el determină regulile de urmat în ceea ce privește separarea soților în caz de infidelitate al unuia dintre ei: obligația pentru soțul nevinovat să divorțeze de soția lui adulteră; interzicerea femeii nevinovate de a îndepărta pe soțul ei adulter. Aceasta este exact

doctrina pe care am văzut-o expusă în canonul 21. Cu toate acestea, termenii care sunt utilizați aici de către Sfântul Vasile cel Mare reprezintă o problemă foarte gravă, aceea a indisolubilității legăturii conjugale. Ei par să presupună faptul că separarea în cauză este totală, completă și permite o nouă căsătorie a unuia dintre soți. Cele două propoziții trebuie studiate fiecare în parte.

După interzicerea femeii de a se despărți de soțul ei, chiar vinovat, el adaugă: „așa că, dacă soțul este părăsit, *nu știi* dacă poate fi numită adulteră, femeia care locuiește împreună cu el”; iar mai jos: „astfel că femeia care și-a lăsat soțul este adulteră dacă se căsătorește; dar cel care a fost părăsit este de iertat (*syggnostos*) iar femeia care viețuiește cu el nu se osândește (*ou katakrivetai*)”.

Tocmai doresc să subliniez, fără a insista, că cele două propoziții nu sunt puse direct în raport cu obiceiul, dar că ele sunt separate prin cuvântul *hoste*, care anunță o deducție, un fel de concluzie personală. Se va remarca, de asemenea, că, spre deosebire de cele de mai sus, afirmația este aici ezitantă. Prima propoziție este precedată de un „eu nu știu”, care cade, de asemenea, asupra celei de a doua și le ia o oarecare parte din greutatea lor. Dar să uităm pentru moment aceste detalii, și să reținem doar propoziția a doua, care este formală și explicită. Ce spune ea mai exact?

La prima vedere, se pare că are un singur sens, aceasta: „Soțul părăsit este liber să se recăsătorească și noua sa soție nu este adulteră, ci legitimă”.

Cu toate acestea, în cazul în care dorim să privim mai atent lucrurile, vom vedea că este posibil un al doilea sens: acest soț nu poate fi pedepsit ca adulter; femeia nici nu poate fi adulteră (pentru că nu există canoane care să se refere la acest caz).

Și nu numai acest al doilea sens este posibil, dar este adevărat, singurul pe care-l putem trage cu certitudine din textul Sfântului Vasile cel Mare, singurul acceptabil în cazul de față. Iată o serie de motive care-l insinuează sau care-l dovedesc:

1. *Termenii*, luați în asprimea lor, nu spun ceea ce extrage prima traducere; dimpotrivă ei insinuează destul de puternic a doua. Scuzabil, termenul *syggnostos*, înseamnă demn de indulgență și se folosește nu unei lucrări bune, nici chiar unei lucrări în întregime

libere și indiferente, ci unei acțiuni rele în sine și de apărut; spunem că o greșeală este scuzabilă, o infracțiune este scuzabilă; dar ceea ce este permis nu are nevoie de o scuză. În plus, Sfântul Vasile cel Mare a marcat bine gândirea sa atunci când, căutând un sinonim pentru scuzabil, nu spune despre femeie: ea este liberă; îi este permis, ci: nu se osândește. Prin urmare, termenii, luați în înțelesul lor, presupun mai degrabă interzicerea căsătoriei a doua decât libertatea.

2. *Obiectul propriu*, primul și imediat al epistolelor canonice, este de a determina pedepsele pentru unele păcatele și cazurile concrete în care acestea se aplică. Acestea nu sunt nici probleme de conștiință sau moralitate, nici răspunsuri teologice. Ele nu se ocupă de toate greșelile, nici chiar de cele mai grave în sine, ci de unele pedepse speciale judecate cu dreptate. Prin urmare, nu se poate baza nimic pe tăcerea lor. În ceea ce privește ceea ce ele exprimă, trebuie interpretat mai întâi într-un sens penal, iar aceasta nu poate ieși decât dacă autorul arată, cel puțin indirect, intenția sa de a generaliza problema.

3. *Partea canonului* care ne interesează este cu precădere canonică și în special *fraza* pe care o studiem: femeia este declarată adulteră dacă se recăsătorește; soțul nu este în același caz. Este inacceptabil faptul că Sfântul Vasile cel Mare vorbește aici din punct de vedere moral sau teologic, din moment ce a declarat că, după Evanghelie, soții sunt egali; diferența nu poate exista decât din punct de vedere canonic, adică penal; din cauza pedepsei *el scuză* căsătoria a doua. În plus, cum poate femeia care se retrage să fie adulteră recăsătorindu-se fără ca reciproca să fie adevărată? Adulterul presupune legături și încă legături reciproce. Dacă femeia este legată și soțul ei este legat. Cum poate fi scuzată să se recăsătorească? Scuza nu este despre a doua căsătorie însăși, ci despre pedeapsa pe care o merită.

4. Canonul 46 prevede, în favoarea celui de al doilea sens, un argument care pare decisiv. El este foarte bine structurat:

„Femeia, care s-a căsătorit, fără să știe, cu un bărbat părăsit pentru o vreme de soția sa și care apoi a fost alungată pentru că între timp cea

dintâi s-a întors la dânsul, *este o desfrânată*, dar din neștiință. De aceea nu va fi oprită de la nuntă; însă mai bine ar fi dacă ar rămâne așa”⁴⁰.

Aici avem exact cazul care ne interesează: un soț abandonat de către soția lui. Cea care apoi s-a unit cu el este declarată vinovată de adulter, deși ea este scuzată, din neștiință, de orice greșeală categorică. Prin urmare, și complicele său în mod egal și fără nicio scuză, în afară de scuza sentinței de adulter, conform obiceiului. Se poate, într-adevăr, să se obiecteze că soțul este abandonat *ad tempus*, iar cazul este diferit; dar acest fapt nu schimbă substanța problemei. Întoarcerea femeii arată că plecarea sa a fost trecătoare, dar nu această întoarcere a făcut neregulamentară situația noii căsătorii. Păcatul a existat deoarece a persistat legătura. Prin urmare, soțul nu a fost dezlegat prin plecarea soției sale.

5. A admite o *contradicție* formală la Sfântul Vasile cel Mare înseamnă a accepta primul sens. Sfântul Vasile cel Mare nu a fost lipsit de eroare; s-ar fi putut înșela asupra un anumit punct, după cum acest lucru s-a întâmplat și la alți Sfinți Părinți. Dar este mult mai dificil să acceptăm că el s-ar fi contrazis în mod expres asupra unui punct de o importanță ca aceasta, și nu trebuie să se rezolve decât înaintea evidenței, pe baza textelor de o claritate deosebită astfel încât îndoiala să fie imposibilă. Am văzut mai sus gândirea lui precisă și clară despre a doua căsătorie în caz de separare. Acest lucru ne obligă să alegem aici, între cele două sensuri acceptabile, pe acela care este în concordanță cu această gândire, adică sensul al doilea.

6. În cele din urmă, această interpretare este *confirmată* prin comparație cu ceea ce s-a întâmplat în Apus, în aceeași perioadă, cu privire la subiectul unui caz cu o pedeapsă diferită pe care-l vom discuta în acest moment. Să vedem Sinodul de la Elvira, în jurul anului 300, care, în canon 9⁴¹, interzice strict femeii să se

⁴⁰ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 199 către Amfilohiu, despre canoane*, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 12, p. 408. A se vedea și I. B. Pitra, *Juris*, t. I, p. 594; Dr. Nicodim Mișaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, part. II, p. 104.

⁴¹ Hefele-Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, p. 227.

recăsătorească sub pedeapsa excomunicării. În schimb, câțiva ani mai târziu, în 314, Sinodul de Arles este chemat să se pronunțe cu privire la conduita credincioșilor tineri care, în timpul cât treiesc soțiile lor adultere de care sunt separați, închie a doua căsătorie, nu îndrăznește să-i lovească cu excomunicarea; el declară această căsătorie ilegală, dar, fără să stabilească o pedeapsă, sinodul cere doar că, „pe cât posibil, sunt sfătuiți să se abțină”⁴².

Și iată-ne, cum la fel de natural, rămânem la „eu nu știu” (*ouk oida*) prin care Sfântul Vasile cel Mare abordează, în textul nostru, problema căsătoriei a doua. Aceasta înseamnă, fără îndoială: eu nu am cunoscut canoanele care se aplică în acest caz. Dar aceasta amintește și mai mult, prin nehotărârea care-l trădează, de condescendența compătimitoare a Părinților Sinodul de la Arles.

Pentru toate aceste motive, concluzionăm că, fără aprobarea căsătoriei a doua a soțului părăsit, Sfântul Vasile cel Mare se arată indulgent cu el și, în virtutea unui obicei stabilit în Biserica lui, suspendă aplicarea canoanelor de penitență care interzic adulterul. Să spunem că el îl scutește de orice sancțiune canonică și îl primește în comuniunea Bisericii încă de când a îndepărtat pe complicele lui? Oricare ar fi posibilitatea unei astfel de concesiune, nu este nicio dovadă ca ea să fii existat. Nu se poate sprijini pentru a stabilit aceasta pe canonul 35, care nu se aplică în acest caz. El precizează: „În cazul bărbatului pe care l-a părăsit soția trebuie să se cerceteze care a fost cauza părăsirii și dacă se constată că femeia a plecat fără motiv, bărbatul este vrednic de iertare; iar femeia trebuie pedepsită. Bărbatului i s-a dat această iertare pentru ca să păstreze mai departe comuniunea cu Biserica”⁴³. Nu poate fi vorba aici de separare, urmată de o nouă căsătorie: canonul 46, citat mai sus, care acuză femeia de desfrânare în acest caz, se opune în mod absolut. Mai mult decât atât, soțul părăsit, care încheie o nouă căsătorie, cel puțin ar fi

⁴² Canonul 10 al Sinodului de la Arles, din 314, la Hefele-Leclercq, *Histoire des conciles*, t. I, p. 287.

⁴³ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 199 către Amfilohiu, despre canoane...*, p. 406. A se vedea și I. B. Pitra, *Juris*, t. I, p. 592; Dr. Nicodim Mițaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, part. II, pp. 95-96.

supus la pedeapsa pentru bigamie. Din moment ce este primit imediat la comuniunea Bisericii, nu este vorba aici decât de simpla separare a soților. Prin urmare, nimic nu se opune faptului ca, în cazul canonului 9, soțul părăsit și iertat pentru adulter, să fie totuși supus unei înderdicții a pedepselor pronunțate desfrânatului.

Trebuie să comparăm acest caz pe care îl vom studia cu *cel al soțului nevinovat părăsit de soția sa vinovată* și să conchidem că și el a fost scutit de pedeapsa canonică a adulterilor în cazul în care se recăsătorea. Dacă soțul vinovat, părăsit de soția sa, era scutit de pedeapsă, nu se putea arăta mai sever pentru un nevinovat separat de soția sa. Obligația care a fost făcută pentru acesta din urmă de a-și lăsa soția a militat încă în favoarea sa. Așa cum se întâmplă de multe ori, această severitate excesivă asupra unui punct de disciplină trebuia să-și găsească compensare în îmblânzirea celuilalt. Condamnând pe soțul nevinovat de a se despărți de soția sa, se punea aproape obligația morală de a-i impune o penitență mai mică în cazul în care el ceda tentației de a lua pe alta, mai ales dacă era tânăr.

Putem să mergem mai departe și să spunem că Sfântul Vasile cel Mare permite soțului divorțat pe motiv de adulter să încheie o nouă căsătorie legitimă? Nimic nu dovedește acest lucru. Cei care au pretins aceasta, canoniștii ortodocși medievali și, printre catolici, editorii lucrărilor Sfântului Vasile cel Mare, urmași de unii scriitori moderni, n-au adus în favoarea afirmațiilor lor decât prezumții vagi atunci când avem dreptul să așteptăm, pentru o declarație de o asemenea importanță, dovezi stabilite ferm. Ce spunem despre aceasta?

1. Despre faptul că *dreptul roman* considera căsătoria ca nulă prin adulterul femeii iar Sfântul Vasile cel Mare o urmează în acest caz impunând separarea de soțul nevinovat, se ajunge la concluzia că el gândește la fel. Dar neg faptul că Sfântul Vasile cel Mare urmează dreptul civil; el urmează obiceiul, ceea ce este diferit, chiar dacă acesta este influențat de lege. Textele care sunt alese sunt împrumutate nu de la juriști, ci din Sfânta Scriptură.

2. Aceste *texte biblice* în sine nu dovedesc că Sfântul Vasile cel Mare consideră prima căsătorie nulă, ci numai că este o datorie a soțului nevinovat să divorțeze de soția lui vinovată. (Nu voi discuta

aici puterea demonstrativă a textelor citate; este cel puțin îndoielnică. Le-am luat ca pe niște simple mărturii ale gândirii Sfântului Vasile cel Mare).

3. Dar *de ce impune* această obligație, dacă, pentru el, nunta este nulă? El o acceptă, spune el, pentru că acesta este obiceiul. Fie. Dar de ce acceptă acest obicei, dacă, pentru el, nu există o legătură adevărată între cei doi foști soți?

Pentru că această concluzie a fost legitimă, trebuia ca anularea să fie singurul motiv pentru care putea să se încline Sfântul Vasile cel Mare să accepte obligația de a lăsa pe femeia adulteră. Dar acest lucru este fals. Mai sunt și altele la fel de puternice. Voi expune unele; ele nu sunt singurele; se pot găsi și altele. Atâta timp cât nu s-a stabilit că toate acestea sunt inadecvate și că numai dizolvarea completă a primei căsătorii a fost în măsură să justifice decizia Sfântului Vasile cel Mare, nu s-a dovedit nimic.

4. În cele din urmă, *să comparăm* cazul de față, cu cel care a fost studiat anterior a soțului părăsit de soția lui. Acolo, se spune, Sfântul Vasile cel Mare autorizează a doua căsătorie; cu atât mai mult trebuie să-l admitem aici. Am stabilit mai sus ceea ce trebuie să gândească. Neg că îl autorizează, cel puțin acest lucru nu se poate dovedi; nu l-a pedepsit ca adulter, ceea ce este diferit. La fel este și pentru soțul care a lăsat pe soția sa adulteră; nu s-a dovedit nimic mai mult.

Astfel, un fapt rămâne incontestabil și sigur, nu putem spune că Sfântul Vasile cel Mare, în scrisorile sale canonice, permite soțului divorțat să încheie a doua căsătorie, legală și legitimă înaintea Bisericii, atâta timp cât trăiește soția sa. Ele pur și simplu se abțin de a-l pedepsi după cum merită în unele cazuri, ceea ce nu este o aprobare implicită, ci este o simplă toleranță.

Acordă el femeii ceea ce refuză soțului? Aceasta este ultima întrebare care rămâne să fie studiată.

S-ar putea răspunde *a priori* că femeia, a cărei infidelitatea este tratată de către Sfântul Vasile cel Mare cu toată rigoarea sa, nu va fi în mod evident mai favorizată decât soțul ei, care a beneficiat, uneori, de o mare indulgență și, dacă a doua căsătorie este refuzată soțului divorțat de soția lui care este în viață, cu atât mai mult va fi

refuzată femeii divorțate de soțul ei care trăiește. Merită, totuși, truda pentru a intra în detaliile deciziilor luate cu privire la acest subiect.

Să presupunem mai întâi femeia *nevinovată*. Problema căsătoriei a doua se pune pentru ea în două cazuri: 1) ea este separată de soțul ei, pentru că el a întreținut relații vinovate, sau pentru un alt motiv serios și *ea l-a părăsit*; ea nu se poate recăsători fără a comite adulter (canonul 9), cu atât mai mult ar fi la fel dacă s-ar fi retras fără motiv; 2) ea este separată de soțul ei pentru că *acesta a părăsit-o*: ea nu se mai poate recăsători. Cazul este pus și rezolvat prin canonul 48 care precizează următoarele:

„Femeia părăsită de bărbatul ei, după părerea mea, trebuie să rămână așa (nemăritată), pentru că Domnul a spus: „oricine va lăsa pe femeia sa, *afară de cuvânt de desfrânare*, o face să săvârșească adulter” (Matei 5, 32). Apoi, prin numirea ei de adulteră, a exclus-o pe dânsa de la împreunarea cu un alt bărbat. Cum poate fi acuzat ca pricină de adulter un astfel de bărbat, iar femeia care s-a numit de Domnul adulteră să fie nevinovată?”⁴⁴

Iată o exegeză foarte fină și impecabilă. Dar de ce acest canon a interzis să se recăsătorească? Palmieri crede că este vorba de o femeie adulteră lăsată. Nu cred că se poate dovedi acest lucru. Toate indiciile arată mai degrabă contrariul: 1) *alegerea textului evanghelic*; dacă Sfântul Vasile cel Mare ar fi avut în vedere femeia destituită, el ar fi trebuit să invoce următorul pasaj, *qui dimissam duxerit*, care nu este limitat cum este cel pe care-l citează prin *excepta fornicationis causa*; 2) întregul *argument* se referă la vinovăția soțului care nu există în destituirea adulterului; 3) în cele din urmă, canonul 9, în secțiunea care se ocupă cu femeia adulteră, vorbește pe un alt ton decât acesta; acolo, Sfântul Vasile cel Mare găsește în Sfânta Scriptură rânduiele precise și bine definite; aici, el nu deduce învățătura decât printr-un argument și îl propune ca fiind opinia sa.

⁴⁴ Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisori, Epistola 199 către Amfilohiu, despre canoane...*, p. 409. A se vedea și I. B. Pitra, *Juris*, t. I, p. 594; Dr. Nicodim Mițaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, part. II, p. 106.

Prin urmare, nu este dovedit nici probabil că canonul 48 reglementează conduita adulterului și o argumentare care ar presupune acest sens ar duce lipsă de soliditate. Noi nu putem afirma cu certitudine că interzicerea femeii nevinovate și abandonate de către soțul o face să încheie o nouă căsătorie.

Rămâne cazul *femeii adultere*. Ea poate fi părăsită, după Evanghelie; ea trebuie să fie, după obiceiul pe care Sfântul Vasile cel Mare îl urmează. Poate ea, odată separată, să încheie o nouă căsătorie legitimă și recunoscută ca atare de către Biserică? A pune întrebarea în acești termeni (iar aceasta în felul acesta se pune) înseamnă a o și rezolva. Nu ne putem îndoii nicio clipă că el nu refuză femeii vinovate ceea ce refuză nevinovatei. Textele citate în canon 9 dovedesc destul de clar acest lucru: „Oricine se lipește de femeia adulteră este un singur trup cu ea”, adică adulter ca și ea. Fără îndoială, această afirmație vizează în special pe soț, de care Sfântul Vasile cel Mare este preocupat obligându-l să se separe de soția sa infidelă, dar este cu atât mai mult decât celelalte; dacă femeia este destrăbălată pentru sotul ei, cum n-ar fi pentru străini?

Se spune, într-adevăr, că autorul canonului consideră căsătoria desfăcută prin adulter. Dar am spus mai devreme că nu există nicio dovadă în acest sens. Și în plus, din lipsă de alte motive, influența dreptului civil ar putea fi simțită aici, ca și în alte probleme. Am văzut că adultera repudiată nu mai putea să încheie o căsătorie legitimă. Cum am putea accepta că o Biserică a fost mai îngăduitoare cu privire la această problemă? Prin urmare, este sigur că femeia adulteră destituită nu a putut să încheie o nouă căsătorie, fără a comite un nou adulter.

Concluzii

Cercetarea noastră despre divorț la Sfântul Vasile cel Mare este completă. Fără îndoială gândirea Sfântului rămâne, în multe privințe, foarte obscură pentru noi. Dar, din punctul de vedere special de care ne ocupăm, a ști dacă Sfântul Vasile cel Mare a acceptat o separare așa încât ea să dea dreptul soților de a încheia o nouă căsătorie legitimă, următoarele puncte rămân incontestabile:

1. *Doctrina* episcopului din Cezareea Capadociei este foarte clară în *Regulile morale*: căsătoria este apărută oficial de ambii soți separați.

2. *Practica*, după Epistolele canonice ale Sfântului Vasile cel Mare, este mai puțin fermă: în timp ce căsătoria femeii divorțate este pedepsită întotdeauna ca adulteră, soțul nu este, în unele cazuri, dar nu există nicio dovadă că aceasta este autorizată și recunoscută ca fiind validă.

Prin urmare, nu în canoanele penitențiale trebuie să căutăm expresia deplină a gândirii Sfântului Vasile cel Mare, ci în propoziția din *Regulile morale*: „Nu este îngăduit celui care și-a lăsat femeia lui să se căsătorească cu alta, nici celei lăsate de bărbat să se căsătorească cu altul”⁴⁵.

⁴⁵ Sfântul Vasile cel Mare, *Regulile morale*, 73, 2, în *Părinți și Scriitori Bisericești*, vol. 18, p. 187.